

Szemelvények a magyar geofizika történetéből¹

SZABÓ ZOLTÁN²

Z. SZABÓ: Selected passages of the history of Hungarian geophysics

A nagy vonatrablás

Az 1907-től folyósított állami támogatásnak köszönhetően örvendetesen fejlődő torziósinga-mérésekre komoly csapást mért az 1918-as esztendő. Az Újvidék és Titel környéki mérések befejeztével az expedíció tagjai az évek óta kialakult szokásnak megfelelően a műszer- és lakókocsikat vasúti tehervagonokba rakták, hogy felszállítsák Budapestre (1. ábra). Közbejött azonban az októberi őszi-rózsás forradalom, melynek során a csöcselék — ahogy PEKÁR írja — megrohmozta és kifosztotta a ceglédi vasút-

állomáson veszteglő vasúti szerelvényt, amelynek három vagonja az expedíció felszerelését szállította.

PEKÁR Dezső az esemény bekövetkezte után azonnal ajánlatokat szerzett be az elrabolt műszerek és expedíciós felszerelés javíttatása, illetve pótlása céljából. Az ajánlatok beérkezte után a Magyar Államvasutakhoz fordult a kártérítés ügyében és az alábbi beadvánnyal fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben részletesen beszámol a történetről és a keletkezett károkról. A levél PEKÁR kézírásával maradt fenn, de azt az akkor már nagybeteg EÖTVÖS nevében és aláírásával terjesztette a miniszter elé.

1. ábra. Itt még minden megvolt...

Miniszter Úr!

Csavarási ingámmal múlt év nyarán és őszén a pénzügyminiszter úr óhajtásával egyetértőleg Újvidék és Titel környékén végeztem geofizikai kutatásaimat. E vizsgálatok érdekes és valószínűleg gyakorlati értékű eredményekre vezettek, a melyeknek kiaknázása azonban sajnos jelenleg hatáskörünkön kívül esik.

A méréseket befejezván 6 drb. műszerekkel és felszerelési tárgyakkal megrakott kocsinkat páronként három vasúti kocsira rakva 1918. október 26-án Boldogasszonyfalván adtuk fel Budapestre való szállítás végett. November elsején Czegléden a zavargó katonaság és a fosztogató csöcse-

lék az egész pályaudvart kirabolta, s így többek között ott veszteglő kocsijainkat is feltörte s úgyszólván teljesen kifosztotta, a mint azt a vallás és közoktatásügyi minisztériumban az egyetemi osztály vezetőjének Dr. Tóth Lajos miniszteri tanácsos úrnak még a kocsik átvétele előtt, szóbelileg azonnal jelentettem.

A kocsikat Budapestten feltörve és javarészben kifosztva vettük át, a mint azt a nyugati pályaudvaron 1918. november 4-én felvett és 1, 2, 3 szám alatt ide mellékelt jegyzőkönyvek igazolják. A jegyzőkönyvek mindegyikében benn foglaltatik az illető kocsirakományból hiányzó tárgyak jegyzéke. Ezekben az elveszett tárgyak beszerzési árai valamint megrongált kocsijaink javítási költségeit is feltüntettük, még pedig az egyes czégektől szerzett 4-13 szám alatt mellékelt ajánlatok alapján.

Ezek szerint az 164120 számú vasúti kocsirakományban 41,486 korona - fillér, a 9133 számú kocsirakományá-

¹ Beérkezett: 2005. április 13-án

² Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézet, H-1145 Budapest, Kolumbusz u. 17-23.

ban 37,822 korona - fillér és a 610498 számú kocsirakományában 21,882 korona 50 fillér, összesen tehát 101,190 korona 50 fillér kárunk van.

Az ide mellékelt iratokkal felszerelve 1918. november 20-án kártérítési kérelemmel fordultam a magyar államvasutak Igazgatóságához, a mi azonban tekintettel a fosztogatás „vis major” szerű voltára eredményre nem vezetett.

A változott területi viszonyoknak megfelelőleg alkalmasan választott helyeken e geofizikai vizsgálatok megszakítás nélküli folytatása nagyon kívánatos, a mint azt a mérésekből vonható gyakorlati következtetések miatt a pénzügyminisztérium bányakutatói osztálya is feltétlenül szükségesnek tartja. Éppen ezért az elrabolt műszerek és felszerelési tárgyak mielőbbi pótlásáról kell gondoskodnom.

Tekintve, hogy a háború előtt méréseimet a mainál szélesebb mederben végeztem, felszerelési tárgyainkból tartalékaink is vannak. Tekintettel továbbá a mostani beszerzések nehézkes és czélszerűtlen voltára, csupán azon tárgyakat óhajtanám beszerezni a melyek a vizsgálatok folytatására múlhatatlanul szükségesek.

Mindezek alapján azon kéréssel fordulok Miniszter Úrhoz, kegyeskedjék részemre a majd f. év július elején esedékes és a mérések folyó kiadásaira szükséges rendes évi államszegélyemen kívül, most a fosztogatásból eredő hiányok részleges pótlására 60,000 azaz hatvan ezer korona rendkívüli segélyt engedélyezni.

Az elveszett tárgyak egy része a mérésekben résztvevő munkatársaim magántulajdona, a kik hivatalos működésük kapcsán szenvedték e kárt, a mely a mai súlyos viszonyok között őket érzékenyen sújtja, annyival is inkább, mert a vizsgálatok folytatása miatt e magán felszerelési tárgyakat most kell beszerezniök. Nem kívánható, hogy ők magántulajdonuk veszélyeztetésével végezzék hivatalos teendőiket, s annyival is inkább méltán számíthatnak kártérítésre elvesztett tárgyaikért, mert azokat az állam tulajdonát képező kocsikba helyezvén, a megőrzés további felelősségét tulajdonképen az államra, illetve reám, mint e kutatások vezetőjére hárították. Éppen ezért azon kéréssel járulok Miniszter Úr színe elé, legyen kegyes felhatalmazni arra, hogy az engedélyezett 60,000 korona rendkívüli segély terhére a mellékelt jegyzőkönyvekben feltüntetett magánkárokat kiutalhassam, vagyis Dr. Pekár Dezső főgeofizikus részére 11,224 korona - fillért, Fekete Jenő geofizikus részére 4,528 korona - fillért, Szecsődy Miklós mérnök részére 3,725 korona 50 fillért, Keréjkártó Béla obszervátor részére 1,260 korona - fillért, továbbá Ádám Vazul munkavezető részére 1,165 korona - fillért.

Végül, hogy a méréseket tavasszal, a vagy legkésőbb nyár elején elkezdhessem, a hiányok pótlásáról a mai kedvezőtlen viszonyok között a legsürgősebben, már most kell intézkednem. Éppen ezért teljes tisztelettel az ügy soronkívüli sürgős elintézését kérem.

Kegyes hozzájárulása esetén, e rendkívüli segélyről való elszámolásomat legközelebbi számadásom kapcsán feltesztem, a mikor is a szokásos módon mellékelt leltárba az elrabolt tárgyakat a kiadások, az újonnan beszerzetteket pedig a bevételek rovatába bevezetem.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Budapest, 1919 január 28.

br. Eötvös Loránd
egyetemi tanár

A megszólításból látszik, hogy új idők járnak, elmaradt az obligát „kegyelmes uram”. Az alábbi mellékletekből kitűnik, hogy milyen tárgyak tartoztak az expedíció felszerelésébe és az is, hogy az ingákat szerencsére alig érte kár. A fosztogatók valószínűleg nem tudtak mit kezdeni a nehéz műszerekkel, úgy látszik nem volt még a MÉH-hez hasonló szervezet, amely jó pénzt adott volna a közel 100 kg súlyú, sárgarézből készült ingákért.

1. sz. melléklet

A 164120 sz. vasúti kocsiban szállított műszerkocsiból hiányzó tárgyak jegyzéke és értéke.

A báró Eötvös Loránd-féle geofizikai kutatások tulajdona:

2 drb. nagy lakósátor, 1 drb. előponyvával és 150 m kötéllel	10 000
1 drb. 6x7 m, 3 drb. 2x3 1/2 m ponyva	2 520
4 drb. kókusz lábtörő	1 168
1 drb. Nardin féle chronometer	3 000
2 drb. Nicolaus féle chronometer	2 100
1 drb. aneroid barometer	150
1 drb. Zeiss-féle prizmás látcső (8x)	360
2 drb. Hensold-féle szögprizma	116
2 drb. ismétlő pisztoly (Frommer-féle)	600
1 drb. Arrenheim féle vaskazetta	160
2 drb. üres spirituszos bádogganna (50 l.)	286
1 drb. Sartorius féle szögmérő	168
1 drb. 30 m-es acélszalag	175
1 drb. zsebvoltmeter	60
3 drb. präcisios bussola	920
1 drb. Richter féle rajzeszköz XII P	240
4 drb. hőmérő	40
1 drb. 9x12-es fotografáló gép, Görz „Dogmar” lencsével	680
18 drb. vastag takaró, 180x260 (megrendelésre külön szövetett)	6 120
3 drb. Gyulay irattáska	600
2 drb. függőn	28
1 drb. kocsiuülés bőrből és a kocsi javítása	964
1 drb. fehérműs láda	130
Összesen	30 585 korona

2. sz. melléklet

A 9133 sz. vasúti kocsiban szállított műszerkocsiból hiányzó tárgyak jegyzéke és értéke

A báró Eötvös Loránd-féle geofizikai kutatások tulajdona

2 drb. okuláris a b. Eötvös-féle gravitációs műszerből	400
1 " kocsiuülés bőrből és a kocsi javítása	864
2 drb. okuláris a b. Eötvös-féle gravitációs műszerből	400
1 drb. Wild Edelmann féle mágneses theodolit 2 szekrényben	6 400
1 drb. Maureaux féle mágneses teodolit szekrényben	4 400
1 " Suss féle csillagászati teodolit szekrényben	3 100
2 " relatív deklinációs mágneses teodolit 2 szekrényben	8 800
Alkatrészek u. m. csavarok, kapcsolók stb. a mágneses műszerekhez szekrényben	1 200
1 drb. sátorállító libella iránytűvel	360
5 " teveszörtakaró 200x260 nagyságú (megrendelésre külön szövetett)	1 900

2 "	acélnagykalapács	36
12 "	rézcsövek	400
3 "	bőrfejpárna	600
1 "	ruhás láda	130
1 "	kocsiülés bőrből és a kocsi javítása	1 142
Összesen		30 132 korona

3. sz. melléklet

A 610 498 sz. vasúti kocsihoz szállított műszerkocsiból hiányzó tárgyak jegyzéke és értéke

A báró Eötvös Loránd-féle geofizikai kutatások tulajdona:

2 drb.	bambuszszátor vászonnal bevonva, 25 m kötéllel	2 000
3 "	4x5 m ponyva	2 400
2 "	1.2x7 m és 4 drb. 1.2x2.5 m alátétponyva	1 152
1 "	bőrészlelőszék (háromlábú vadásszék)	45
8 "	tábori szék	400
1 "	gummi fürdő kád	185
1 "	Viktorin lámpa	400
8 "	szalmaszák fejpárnával	1 520
1 "	mosdóberendezés	240
2 "	bádoggal vízes kanna	100
1 "	spirituszos főzőmasina (2 lángos)	75
1 "	petróleumos "	60
2 "	ruhakefe	48
1 "	kézitükör bőrtokban	40
2 "	ívóvízes hordó (50 és 25 l)	150
1 "	rézcsap	140
1 "	hordóállvány	80
2 "	zsíros bődön, zománczott pléh (25 és 10 l)	98
3 "	elektromos észlelőlámpa	210
3 "	kézi olajos és gyertyás lámpa rézből	114
1 "	elektromos ébresztő óra	300
1 "	közönséges ébresztő óra	50
2 "	loupé	24
1 "	Arrenheim-féle vaskazetta	320
2 "	fehémeműs láda	260
	Írószerek u. m. ceruzák, vonalzó, tollszárak, tintatartók	67
	Jegyzőkönyvek: 10 drb kicsi és 20 drb nagy	140
	Papírneműek és nyomtatványok	150
	Térképek és térképtartók	120
	Kocsiülés bőrből és a kocsi kijavítása	903
1 drb.	6x7 m fedőponyva 25 m kötéllel	1 730
	100 m kötél	200
2 drb.	fabunkó	110
Összesen		13 831 korona

Budapest, 1918. november hó 20-án

br. Eötvös Loránd

Nem érdektelen talán, ha a hivatalos veszteséglistán kívül közöljük PEKÁR Dezső személyes tárgyainak listáját. Ennek alapján bepillantást nyerhetünk a korabeli expedíciós élet mindennapjaiba. Ebben az időben nem volt ismeretes a csúsztatás fogalma. Az expedíció tagjai a munka kezdetétől a végéig terepen tartózkodtak, és csak egészen kivételes alkalmakkor hagyták el táborukat. Ruhatárukat és egyéni felszerelésüket úgy kellett összeállítaniuk, hogy egész terepszezonra kitartson. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az „Isten háta mögötti” területeken járva, megjelenésük nagy szenzációt és egyben komoly társadalmi eseményt is jelentett.

PEKÁR leveleiből tudjuk, hogy társadalmi kapcsolatokat alakítottak ki a helyi hatóságok képviselőivel és a helyi előkelőségekkel, ami elsősorban a földbirtokos réteget jelentette. Fennmaradt fényképek tanúsága szerint a megyei, járási urak sokszor családostul látogatták meg az expedíciót, ahol illendően megvendégelték őket (2. ábra). A vendégeskedéshez pedig illő ruhatárral is kellett rendelkezniük a vendéglátóknak.

2. ábra. Ötörai tea a táborban helyi előkelőségek részvételével

Dr. Pekár Dezső tulajdona

5 drb.	vászoning	800
5 drb.	hálóing	900
5 "	alsónadrág (rövid)	400
7 "	" (hosszú)	840
5 pár	téli rövid harisnya	225
2 "	hosszú gyapjúharisnya	170
9 "	nyári rövid harisnya	270
5 drb.	törülköző	350
16 "	zsebkendő	480
12 "	kemény gallér	42
24 "	puha "	216
2 "	nyakkendő	90
1 "	harisnyakötő	24
1 "	plédszty	32
1 "	utimosdókészlet	150
8 pár	kézelő	64
1 "	kötött téli keztyű	35
1 "	bélelt bőr "	75
1 "	egyszerű bőr keztyű	60
1 évfolyam	"Umschau" (folyóirat)	36
1 öltözet	nyári ruha	1 800
1 "	téli ruha	1 800
2 pár	cipő	370
1 "	bőrlábszárvédő	190
3 drb	posztósapka	135
1 "	felöltő	1 500
2 "	nadrágtartó	90
1 "	kézigyógytár	80
Összesen		11.224 korona

A urakon kívül természetesen a helybeli lakossággal is kapcsolatba kerültek, melynek során érdekes szituációk is adódtak. RYBÁR István professzor mesélte, hogy mikor ő frissen doktorált fizikusként az expedícióhoz került, az ott dolgozók a korabeli illemnek megfelelően doktor úrnak szólították. Ebből, elbeszélése szerint sok kellemetlenség származott, mert a helybéli lakosok a megszólítás alapján orvosnak vélték és különféle egészségügy problémákkal fordultak hozzá. Gyakran kellemetlen helyzetbe került, mert hiába állította, hogy ő fizikus és nem orvos, sokan megharagudtak rá, mondván, hogy ez csak kifogás, a valóság az, hogy nem akar a szegény embereken segíteni.

Visszatérve a beadvány sorsára, a háborús összeomlás, a forradalmi zűrzavar és az azt követő trianoni trauma miatt az elvesztett felszerelési tárgyak teljes pótlására csak 10 évvel később kerülhetett sor.

Egy elvetélt Nopcsa-puccs

Egy előző cikkben [SZABÓ Z. 2004] már áttekintettük EÖTVÖS kapcsolatát a földtani kutatással és viszonyát a földtani kutatást irányító hatósággal. Láttuk, hogy az ingamérések földtani sikerei következtében megnőtt a bányakutatással foglalkozó szakemberek érdeklődése a módszer iránt. EÖTVÖS mindamellett, hogy féltékenyen őrizte kutatói függetlenségét, mérési céljainak kiválasztásakor fokozatosan figyelembe vette a földtan részéről — miniszteri közvetítéssel — megjelenő igényeket.

1919-ben bekövetkezett halála új helyzetet teremtett. PEKÁR Dezső, EÖTVÖS legrégebb munkatársa és terepi méréseinek vezetője, függetleníteni kívánta magát az egyetem Fizikai intézetétől és önálló geofizikai intézetet kívánt létrehozni báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet néven. E törekvéseben támogatóra talált BÖCKH Hugóban, a Pénzügyminisztérium Bányakutatói osztályának vezetője személyében. A Pénzügyminisztérium ilyen irányú javaslatát a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1919. november 18-án kelt (167.608/1919./B,XVI. számú) átiratában magáévá tette. Az átirat szavai szerint: „Folyó év augusztus 23.-án 26.973 sz. alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém tisztelettel értesíteni Nagyméltóságodat, hogy a nagyemlékü báró Eötvös Loránd által felfedezett és megindított geofizikai kutatásoknak tárcám vagyonkezeléséhez tartozó és különállóan leltározott tárgyait és műszereit a pénzügyi tárca hatáskörébe átengedem.” Ugyanez az átirat azonban a tudományos kutatások folytatása érdekében a következőket is tartalmazza: „Teljes tudatában e világhírű felfedezés tudományos és gyakorlati jelentőségének, biztosítékot kérnék azonban aziránt, hogy a geofizikai állomás a jövőben nem csupán csak gyakorlati célokat fog szolgálni, hanem a geofizikai tudományos kutatást továbbra is folytatni fogja és alkalmat ad a magyar tudós világnak is az e téren való kutató, kísérletező munkára.”

A szövetségesek jó üzletet kötöttek, PEKÁRNAK sikerült elérnie a függetlenséget, BÖCKH Hugó pedig megszerezte az Eötvös Loránd-féle geofizikai kutatások feletti felügyeleti jogot. PEKÁR ezzel kapcsolatban — a kutató szervezetére utalva — megjegyzi, hogy „A hivatalos körök beolvastó törekvéseivel szemben sikerült elérnem, hogy igazgatásom alatt, mint különálló intézmény működjek” [PEKÁR 1941].

Az üzlet megkötöttet, mindkét fél elérte célját, egy időre elvonultak a viharfelhők és PEKÁR minden energiáját alakulóban lévő intézetének fejlesztésére fordíthatja. 1926-ban már a székházépítés körvonalai is kirajzolódtak, mikor derült égből villámcsapásként egy új szereplő lépett a színre, báró NOPCSA Ferenc, a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója személyében. A madridi Geológiai Kongresszusról hazatérve tapasztalatairól beszámolt hivatali feletteseinek. A Vallás- és Közoktatási minisztériumban napirenden levő székházépítési ügyek és báró NOPCSA madridi tapasztalatai, úgy látszik, felkeltették a Földtani Intézet felettes szervének, a Földművelésügyi minisztériumnak az érdeklődését, melyet az alábbi „igen bizalmas” minősítésű levélke is jelez:

Magyar kir. földművelésügyi államtitkártól.

Scro. száma: 404

A IX. főosztálynak

Kiadatott 1926. IX. hó 7n.

Ügyirat szám: 68921./IX. –926

Igen bizalmas!

Értesülesem szerint a vallás és közoktatásügyi ministerium az Eötvös-ingával kapcsolatos kísérletek lefolytatására önálló tudományos intézetet akar felállítani. Miután ezeknek a kísérleteknek a lebonyolítására báró Nopcsa nemzetközi megbízatást nyert, a Földtani Intézet hivatalos úton, de igen bizalmasan felszólítandó, hogy az ügyről véleményes jelentést tegyen.

A felkérés néhány napon belül eljutott báró NOPCSÁHOZ, aki „... a Magyarországon folyó súlymérő munkálatok ügyében október közepe táján” találkozót kért PEKÁRTÓL. E megkeresésnek érdekessége a dátum: 1926. szeptember 14 és a Pekár-hagyatékban a levél mellett talált kézírásos feljegyzés, melyre később visszatérünk. További érdekesség, hogy NOPCSA a miniszternek szóló jelentésében nem várja meg a PEKÁRRal történő találkozót, hanem már szeptember 17-én elküldi az alábbi levelet:

MAGY. KIR. FÖLDTANI INTÉZET

IGAZGATÓSÁGA

BUDAPEST, VII. STEFÁNIA-ÚT 14. SZ.

BIZALMAS!

Magyar Királyi Földművelésügyi Minister Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak f. évi szeptember hó 11-én 68921./IX-2 sz. alatt kelt rendeletére, jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az Eötvös-ingával folyó súlymérések geológiai szempontból napról-napra fontosabbá válnak. A geológia kezdetben meglegedett a földkéreg legfelsőbb rétegeinek megfigyelésével, de a geológusok hamar arra a meggyőződésre jutottak, hogy a felületen lefolyó tünemények a föld mélyebb rétegeiben találják okukat. Eme mélyebb rétegek tanulmányozása sokáig lehetetlen volt, de báró Eötvös ingája feltalálása által és a seizmometer tökéletesedése folytán két olyan eszköz került a geológusok kezébe, melyek ezt a kutatást is lehetővé teszik. Az Eötvös inga azáltal, hogy a nagy kontinentális tömegek és a tenger mélysége alatt levő rétegek súlykülönbségét és ezáltal fajkülönbségét megállapította, óriási teoretikus jelentőségre tett szert.

Jelentésem keretén kívül esik, hogy eme megfigyelések mély hatással bírnak a geosynclinalis elméletre, a konti-

nensek állandóságával foglalkozó hypothezisekre, a Wegener féle kontinensek elmozdulásával foglalkozó hypothezise stb.

Precizitása folytán az Eötvös-inga azonban nemcsak ilyen nagyszabású, de kisebbszerű tektonikai tüneményekre is fényt vet. Sveizban pld. ki lehetett mutatni, hogy az Alpeselek felgyűrődéseivel összefüggő takaró elmélet és a súlymérések által konstatált súlykülönbségek közt szerves összefüggés van.

Németországban Kossmat hasonló eredményekre jutott. Magyarországon pedig eminens és nemcsak teoretikus, hanem praktikus fontossággal bír, hogy a magyar alföld feneké egyöntetű geológiai szerkezetű-e, vagy sem.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Alföldet 1000 m-re menő újabb üledékek takarják, ezt a nagy fontosságú kérdést csak az Eötvös-ingával lehet megfejteni.

Nagyszabású ez a kérdés azért, mert petroleum és sókutatóknál egész más reményekkel bízathatnak, ha előre tudjuk, hogy a Magyar Alföld középső és déli része egy aránylag nem rég elsüllyedt hegységet vagy egy máris mint az Erdélyi Medencze a krétakor vége óta létező medencét alkot.

Az ilyen kutatás az Eötvös-inga lokálisabb jelentőségű hatáskörét tünteti fel, ezzel azonban hatásköre még nincsen befejezve, mert érzékenysége jóformán határtalan s így sokhelyütt nagyonyis csekély súlykülönbségeket jelez. Ennek folytán még helybeli sötömbök vagy petroleum előfordulások megjelölésére is használható.

Az Eötvös-inga által ilyenkor elért eredmények csak akkor érnek valamit, ha geológus adja meg az interpretációt, mert az inga csak súlykülönbségeket jelez és a geológus feladata marad megmagyarázni, hogy minden speciális esetben milyen kőzetek idézhetik elő az említett súlykülönbségeket. Ennek folytán az Eötvös-inga által adott számok holt anyag halmazatot képeznek, mindaddig, míg a geológus

interpretációja által életet nem visz beléje. Az Eötvös-inga eme precizitása és adatai interpretációja adja meg eme készülék közgazdasági jelentőségét, de épen ez ami az Eötvös-inga legnagyobb diadala egyszersmind jóformán az Eötvös-inga tudományos átka volt. A fejlődés t. i. azt hozta magával, hogy az Eötvös-inga használatát eddig jóformán petroleum- és bányatársaságok monopolizálták. Mindennek dacára a madridi geológiai kongresszus alkalmával a világ összes geológusai az inga teoretikus jelentőségét ismét a bányászokkal ellentétben, előtérbe hozták. A kongresszuson egy külön nemzetközi súlymérő bizottságot alakítottak, melynek határozatai az egész világra kötelezők, a Magyarországon végzendő súlymérésekkel pedig nem a Pénzügyminisztérium kiküldötteit, hanem a m. kir. Földtani Intézet igazgatóját bízták meg, mert ezzel dokumentálni akarták, hogy a súlymérések monopoliumát ki kell ragadni a pénzkereső vállalatok kezeiből és tudományos bázison is kell folytatni.

A Eötvös-ingáról szóló jelentésemet azzal fejezhetem be, hogy a Magyarországon végzendő súlymérések dolgában egy nemzetközileg elintézett fait accompli előtt állunk, ez pedig abban áll, hogy nemzetközi határozat alapján az ilyen munkák elvégzésére a m. kir. Földtani Intézet bízott meg.

Bud önagyméltóságával, valamint a Pénzügyminisztérium bányászati osztályával (Böhm ministeri tanácsos úrral) folytatott beszélgetés során is az a vélemény alakult ki, hogy az erők koncentrálása érdekében szükséges, hogy az összes geológiával foglalkozó kutatások, melyekhez, mint a fenti exposé bizonyítja, a geofizikai kutatások is tartoznak, egy helyben follyanak össze, ez a hely pedig nem lehet más, mint az m. kir. Földtani Intézet.

Budapest, 1926. szeptember 17.

báró Nopcsa
igazgató

Báró Nopcsa és ellenfelei: Böckh Hugó és Pekár Dezső
(A Nopcsa-kép a MÁFI honlapjáról származik)

Egy következő, szeptember 30-án kelt kiegészítésben már beszámol előző napi, PEKÁRRAL történt találkozásjáról:

MAGY. KIR. FÖLDTANI INTÉZET
IGAZGATÓSÁGA
BUDAPEST, VII. STEFÁNIA-ÚT 14. SZ.

BIZALMAS!

Nagyméltóságú Magyar Királyi Földmívelésügyi Minister
Úr!

Kiegészítésül a Magyarországon folytatandó súlymérésekről tett előterjesztésemhez, jelentem, hogy tegnap Pekár ministeri tanácsos úrral beszéltem, aki jelenleg az m. kir. Pénzügyministerium által folytatott súlyméréseket vezeti. Beszédjéből kivettem, hogy Magyarországon a Kultuszministerium által felállítandó központi geofizikai intézet felállítása már nagyon előrehaladt stádiumban van és hogy a Kultuszministernek már megvannak az erre szükséges pénzek. Ez a geofizikai intézet úgy van tervezve, hogy nemcsak súlymérésekkel, de mindenféle más geofizikai kutatásokkal is foglalkozzon. Minthogy egy ilyen nagy központi szervezet felállítása mindenesetre még akkor is üdvös, ha ez a m. kir. Földtani Intézeten kívül létesül — mert ez az általam helyeselt erők koncentrációját jelenti — eme geofizikai intézet és a m. kir. Földtani Intézet közti közreműködés egy *conditio sine qua non*; minthogy végül a geofizikai intézet felállítása a Kultuszministerium hatáskörébe jőformán elintéztet dolog, azt javasolom, állapítsa meg a kormány (ha szükséges törvény alakjában) hogy eme két intézet működésének tudományos tekintetben szoros összefüggésben kell állnia és hogy ezért a geofizikai intézet munkaterve évről-évre a m. kir. Földtani Intézet igazgatójával olyforma megállapodás alapján történjen, hogy a m. kir. Földtani Intézet igazgatója a geofizikai intézet igazgatójának kijelöli, hogy melyik terület átkutatását tartja theoretikus geológiai és bányakutatási szempontból szükségesnek.

Budapest, 1926. szeptember 30.

báró Nopcsa
igazgató

A levélből kiderül, hogy a dolgok akkori állása szerint a Földmívelésügyi minisztérium és a Földtani Intézet kénytelen letenni beolvasztási szándékáról, ezért NOPCSA már csak a két intézmény szoros (ha szükséges, törvénnyel biztosított) együttműködését javasolja.

Itt kell visszaulnom arra a kéziratos jegyzetre, amelyet a Pekár-hagyatékban báró NOPCSA PEKÁRHOZ írt megkeresése mellett találtunk, mely a következőképpen szól (3. ábra):

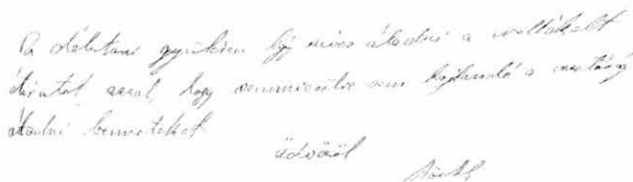
M. KIR. PÉNZÜGYMINISTERIUM (körbélyegző)
X. FŐOSZTÁLY

Kedves Barátom!

A délutáni gyűlésen légy szíves átadni a mellékelt átiratot azzal, hogy semmiesetre sem hajlandó a vezetőség átadni benneteket.

Üdvözöl

Böckh

3. ábra. A levél

A sors iróniája, hogy BÖCKH Hugó, aki ebben az időben ugyan már megvált az állami szolgálattól, de tekintélyénél fogva nyilván jelentős beleszólása volt az események alakulásába, megvédte a geofizikai kutatások önállóságát. Vajon akkor is így döntött volna, ha tudatában van annak, hogy néhány esztendő elteltével ő lesz a Földtani Intézet igazgatója? A kérdés költői, erre már nem várhatunk választ.

HIVATKOZÁSOK

PEKÁR D. 1941: Báró Eötvös Loránd. A torziós inga 50 éves jubileumára. Kis Akadémia, Budapest, 340 p.

SZABÓ Z. 2004: A fizikus Eötvös Loránd és a földtani kutatás. Magyar Geofizika 45, 3, p. 102–110